

Svatava ŠKODOVÁ
Sonja VOJVODIC
Univerzita Karlova

DOI: 10.14746/bo.2019.4.11

Gramatiky češtiny pro slovinské bohemisty

V textu se zaměřujeme na recenzi tří publikací¹, které jsou významným slovinským příspěvkem ke studiu češtiny jako cizího jazyka. Recenzované práce představují komplex jazykovědných učebnic pro slovinské bohemisty v podobě komplexní gramatiky, cvičebnice k této gramatice a samostatně pojaté skladbě češtiny, proto jsme se rozhodli je prezentovat jako celek.

Autorkami textů jsou Petra Stankovska a Zdeňka Kouhoutková, které působí v Ústavu českého jazyka na Filozofické fakultě v Ljubljani.

Petra Stankovska v roce 1996 dokončila studium latinského jazyka a českého jazyka a literatury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V roce 2002 získala v oblasti slavistiky doktorský titul. Od roku 2000 působí na Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Univerzity v Lublani (Oddelek za slavistiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani), kde bakalářským studentům přednáší fonetiku a fonologii, morfologii, syntax, lexikologii a stylistiku (Stankovska 2009).

Zdeňka Kohoutková absolvovala v roce 2012 studium českého jazyka a literatury na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a v roce 2013 též studium slovinského jazyka a literatury. Od roku 2015 působí jako lektorka českého jazyka a literatury na Ústavu slavistiky Filozofické fakulty (Kohoutková 2018).

Gramatika **Petry Stankovské** *Češka slovnica za bohemiste* je už ve svém názvu dedikována bohemistům, resp. studentům bohemistiky především v prvním a druhém ročníku bakalářského studia. Parametry vysokoškolské učebnice autorka systematicky uplatňuje jak v samotné koncepci učebnice, tak ve formulování její náplně.

Z hlediska obsahového pokrývá celou jazykovou škálu od nejnižšího plánu foneticko-fonologického, k němuž přidružuje i grafické zachycení; morfematický plán češtiny, rozsáhlá část práce je věnována slovtvorbě a následně morfologii, resp. jednotlivým slovním druhům. Učebnice je zakončena kapitolou věnovanou syntaxi. V jednotlivých kapitolách autorka postupuje od úvodního představení tématu přes explanační jednotlivých termínů, které jsou vysvětlovány slovinsky, avšak s paralelním

uváděním české terminologie a bohatými jazykovými příklady. Ke každé kapitole je připojen stručný seznam doporučené literatury k tématu. Bohužel, že mezi doporučenou literaturou nenacházíme *Encyklopedický slovník češtiny*, který je dobrým vodítkem pro studenty, kteří by rádi získali hlubší vhled do problematiky a našli v něm i vodítko k další literatuře.

Domníváme se, že je také škoda, že autorka nepřipojila k učebnici terminologický rejstřík v češtině a slovínštině, který by uživatelé při svém bohemistickém studiu jistě uvítali.

První kapitola publikace se zaměřuje na fonetiku a fonologii češtiny. Autorka postupuje od popisu mluvidel a jejich postavení při tvorbě českých hlásek. Podrobně popisuje jednotlivé fonetické rysy češtiny, přičemž je zajímavé, jakým způsobem propojuje rovinu fonetickou s rovinou vlastní gramatiky, když mnohé ze zvukových specifík jazyka ilustruje na příkladech, které budou následně využívány v morfologii, např. na s. 17 je délka koncových samohlásek ilustrována na slovech užívaných v morfologii jako vzory pro deklinační typy, tj. *Gpl pánů, hradů, mužů, strojů, růžím, písničkách, moří*. Tímto způsobem autorka neustále propojuje informace z jednotlivých plánů jazyka, čímž poskytuje studentům opakování jevů, kterými se již zabývali, nebo naopak předjímá jevy, na které se následně soustředí. Součástí kapitoly věnované fonetice je i poukázání na pravopisnou rovinu českého jazyka a na možnosti ortografického záznamu hlásek. Trochu překvapivě zde autorka neilustruje užití *i/y*, které si liší graficky, ale nikoliv svou zvukovou kvalitou, po obojetných souhláskách, po nichž dokládá pouze příklady na tzv. vyjmenovaná slova a slova od nich odvozená.

V druhé kapitole jsou v krátkosti shrnuty morfematické principy uplatňující se v češtině. Tato kapitola je poměrně náročná s ohledem na abstraktní téma, také jednotlivé morfy jsou ilustrovány jen malým počtem příkladů a pravděpodobně se předpokládá, že student morfematické jevy dále podrobněji procvičí v rámci kapitoly o slovtvorbě.

Třetí kapitola se podrobně věnuje typům tvoření podstatných jmen v češtině. Tato kapitola velmi podrobně vysvětluje jednotlivé slovtvorné typy a ilustruje je na rozsáhlém vzorku příkladů. Z pohledu českého rodilého mluvčího je trochu zarážející, že mezi ilustrační příklady jsou často zařazena slova, která v současnosti stojí spíše na okraji slovní zásoby vzhledem ke své neaktuálnosti. Vzhledem k nerodilému studentu bohemistiky bychom spíše očekávaly slova ze současného rejstříku češtiny. Např. *hutník, starověrec, drvoštěp, kotlárna, bažantnice*, atp.

V některých případech autorka stručně komentuje postavení sufixů v rámci spisovné, resp. nespisovné češtiny, např. na s. 70 v případě sufixu *-ák*, který je ve spisovné češtině sice málo produktivní, avšak v češtině nespisovné je naopak sufixem často používaným, pomocí nějž slova získávají specifické stylistické příznaky.

¹ Petra Stankovska, *Češka slovnica za bohemiste*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerza v Ljubljani, 2009; Zdeňka Kohoutková, *Češko glasoslovje, besedotvorje in oblikoslovje: Delovni svezek*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2018; Petra Stankovska, *Češka skladnja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2013.

Čtvrtou kapitolou je *Tvarosloví češtiny*, v jehož úvodu se autorka věnuje vymezení jednotlivých termínů, které jsou užívány v odborné literatuře. Následují podrobné výklady vzorů, podvzorů a dubletních tvarů v češtině a hláskovým alternacím. Ve výčtových přehledech je tato oblast pro jinojazyčné mluvčí nesmírně náročná. Stejně jako v kapitole věnované *Slovotvorbě* i zde platí, že některé uváděné příklady stojí na periférii lexika češtiny a je otázkou, zda jimi zatěžovat studenty v tvarosloví, např. názvy minerálů *burel*, *krevel*, které jsou v češtině častěji označovány svými latinskými názvy.

Poslední pátá kapitola se zaměřuje na představení modelu tradiční závislostní syntaxe. Ve většině kapitoly se představují větné členy, v jejichž klasifikaci se vychází z brněnského pojetí M. Grepla a P. Karlíka. Bohužel autorka zcela vynechává představení větných vztahů, z nichž klasifikace větných vztahů vychází. Při prezentaci vět složených se publikace opět více zaměřuje na klasifikační kritéria, spíše než na problematiku konstrukcí vět složených a souvětí v češtině. Minimální prostor je pak v rámci syntaxe věnován slovosledu a komunikačním funkcím. Nedostatečnost vysvětlení a exemplifikace českého slovosledu je však vyrovnávána v samostatné práci *Česka skladnja*, které se budeme věnovat jako třetí publikaci tohoto celku.

Učebnice **Zdeňky Kohoutkové** *Česko glasoslovje, besedotvorje in oblikoslovje* představuje praktické doplnění pro teoreticky pojatou učebnici Petry Stankovské *Česka slovnice za bohemiste*. Je určena především pro studenty českého jazyka na Filozofické fakultě v Ljublani, tj. pro studenty, kteří se učí česky na základě slovinštiny. Cvičebnice se zaměřuje jak ověření vybraných teoretických znalostí získaných v uvedené gramatice, tak na praktické procvičování určitých jazykových jevů. K procvičování nevybírá všechny jazykové plány češtiny, ale soustředí se na procvičení fonetiky, ale také pravopisu v kapitole 1, dále na poměrně podrobné procvičování tvoření slov podle jednotlivých slovních druhů a slovtvorných typů v kapitole 2 a uzavírá procvičováním analýzy gramatických kategorií plnovýznamových sloves. Na rozdíl od vlastní gramatiky se ve cvičebnici pracuje i na úrovni metajazyka většinou s češtinou, což otevírá možnosti užití této publikace nejen pro slovinské rodilé mluvčí, ale i pro studenty bohemistiky jiných mateřských jazyků. Ve slovinštině jsou zde uváděny překlady instrukcí, ale také některé odkazy do gramatiky. Pro ilustraci kombinace teoretického bohemistického přístupu s praktickou výukou českého jazyka uvedme např. cvičení na s. 90, v němž mají studenti uvést české a slovinské termíny k termínům latinského původu. Následně se studenti zaměřují na slovnědruhovou homonymii tvarů určitých slov a ve cvičení na str. 91 tvoří k vybraným slovním tvarům větný kontext, z něhož by bylo zřejmé, o jaký slovní druh se jedná. Ke každému oddílu autorka uvádí Kontrolní otázky, které studenty zpětně upozorňují na vybrané jevy dané teoretické oblasti, které by měli ovládat. Např. s. 112 konkrétní otázka na určitou morfologickou formu *Jak skloňujeme substantivum dítě?*

U některých jevů se autorka snaží zapojit jevy do širšího textového kontextu, což bezpochyby přispívá k rozvoji celkové jazykové citlivosti a připravuje studenty na vlastní analytickou práci bohemisty, v níž je třeba mnohé o jazyce vědět, a zároveň umět vnímat aktuální jazykové posuny a všimnout si neustálého jazykového vývoje. Příkladem takové aktivity je např. text na str. 88, v němž studenti vyhledávají vybrané jazykové jevy: deminutiva, hromadná substantiva atp.

Poslední recenzovanou učebnicí je *Česka skladnja* Petry Stankovské, která navazuje na učebnici *Česko slovnice za bohemiste*. Česká syntax je zde budoucím bohemistům představena ve dvou teoretických koncepcích; autorka se jednak věnuje popisu syntaxe češtiny v rámci tradiční závislostní syntaxe, jednak ponechává prostor i pro pojetí syntaxe valenční, a to z toho důvodu, aby se budoucí bohemisté dobře orientovali v možných konceptech odborné bohemistické literatury. Celková koncepce učebnice ukazuje, že tato publikace je určena spíše pro teoretické studium, než pro praktický výcvik v českém jazyce, ačkoliv mnohá vysvětlení praktického rázu a četné jazykové doklady napomohou studentům v dalším zlepšování praktického užívání češtiny. V rámci jednotlivých kapitol teoretického charakteru jsou zabudována cvičení, v nichž studenti mohou vyzkoušet své porozumění teoretickým výkladům. Učebnice se snaží studentům zpřístupnit jak formální stránku syntaxe češtiny, tak výklady sémantického charakteru.

Úvodní kapitola publikace se věnuje podrobnému vysvětlení termínů, které jsou užívány v následujících kapitolách. Autorka přitom vychází z *Mluvnice češtiny III*, Skladby (1987); Danešových a Hlavsových *Větných vzorců v češtině* (1981) a *České skladby* M. M. Grepla a P. Karlíka.

Ve druhé kapitole je podrobně představen systém větných členů v češtině, které stručně definuje a ilustruje. Vzhledem k tomu, že např. doplnku je věnována jedna strana je tento přehled větných členů spíše orientačního charakteru, který studenty nasměrovává k hlubšímu studiu dané problematiky. Součástí kapitoly jsou i výklady o souvětí podřadicím, tj. typy vedlejších vět nejsou vykládány v rámci jednotlivých větných členů, a souřadicím, které se zaměřuje na spojovací prostředky v češtině a možnosti vyjádření jednotlivých významových vztahů mezi větami.

Třetí kapitola představuje kombinaci tradičního a valenčního přístupu k větnému rozboru. V první části kapitoly autorka ilustruje zápisy rozboru vět a souvětí v podobě závislostních stromů. Souvětnému rozboru je věnováno poměrně málo prostoru a bude nutné, aby pro jeho zvládnutí studenti pracovali s dalšími příručkami. V druhé části kapitoly se pak přechází k modelu valenčnímu a k zachycení struktury věty pomocí větných vzorců. K této koncepci je třeba poznamenat, že autorka se soustředí na morfologicko-syntaktickou rovinu, tj. pouze na gramatické větné vzorce a odhlíží v této kapitole od roviny sémantické. Sémantický větný vzorec, příp. komplexní větný vzorec nejsou v práci zachyceny.

Na sémantickou strukturu věty se samostatně zaměřuje kapitola čtvrtá, v níž jsou představeny jednotlivé sémantické aktanty věty a koncepce hierarchizace informace v podobě větné diateze. Sémantická rovina je tedy představena jako jakýsi „dovětek“ k podrobně probírané rovině formální. Vzhledem k tomu, že třetí kapitola probírá jak koncepci tradičního závislostního rozboru, tak koncepci valenční, předpokládali bychom hlubší vysvětlení propojení sémantické a formální roviny v obou těchto koncepcích.

Poslední kapitola přechází ke komunikačnímu náhledu na větu, představuje pojetí promluvy, propozičního aktu a vyjadřování komunikačních záměrů a k aktuálnímu členění výpovědi.

Celá tato kapitola je teoreticky a terminologicky náročná, což se autorka snaží kompenzovat četnými jazykovými doklady a jejich překlady do slovinštiny. V této kapitole v porovnání s předchozími nacházíme jen málo praktických cvičení, na nichž by si studenti mohli ověřit své porozumění teoretickému výkladu.

Závěr

Závěrem je třeba zdůraznit, že komplex recenzovaných publikací představuje významný počín v rámci zahraniční bohemistické produkce, který by se mohl stát vzorem i pro další filologická pracoviště vychovávající bohemisty, jejichž mateřským jazykem není čeština.

Gramatika podává skvělý rozbor látky, učebnice, která ji doprovází, je doplněna metodickým zpracováním prezentované látky upozorňujícím na důležité informace a ilustrující problematiku na dostatečném množství jazykového materiálu.

Gramatika a cvičebnice jsou významným zdrojem znalosti pro slovinské studenty, obzvláště pokud se prezentují pod vedením zkušených přednášejících.